

ності свідомості зокрема в нинішніх молодих людей, їх скептичного ставлення до ідеального взагалі й до суспільного ідеалу зокрема.

Висновки. Гармонічна й продуктивна комбінація ініціативи та відповідальності дозволяє особистості повністю зберігати свою автономію і високий рівень активності.

Громадянська відповідальність приймається молодістю особистою добровільно, що є головною умовою збереження поступальності в розвитку суспільства. Це відповідальність за стан й успіх розвитку основних сфер суспільства й культури, що є вираженням можливості збереження їхньої цілісності. Дана відповідальність приймається відповідно до соціальної і політичної позиції, що займається в цивільному житті, а не випадковим чином.

В умовах побудови в Україні правової держави й громадянського суспільства формування громадянської відповідальності молоді виступає як необхідний компонент стратегії подальшого розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арон Р. Избранное: введение в философию истории / Р. Арон. — М. : Пер Сэ, СПб : Университетская книга, 2000.
2. Гатанов Ю. Б. Развитие личности, способной к творческой самореализации / Ю. Б. Гатанов // Психологическая наука и образование. — 1998. — № 1.
3. Зборовский Г. Е. Общая социология / Г. Е. Зборовский. — М., 2004.
4. Зеньковский В. В. Педагогические сочинения / В. В. Зеньковский / сост. Е. Г. Оссовский, О. Е. Оссовский ; общ. науч. ред. и вступ. ст. Е. Г. Оссовского. — Саранск, 2003.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — Т. 2. — М. : Педагогика, 1989.
6. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. — Минск : Харвест; М. : АСТ, 2001.
7. Тюмасева З. И. Словарь-справочник современного общего образования: Акмеологические, валеологические и экологические тайны / З. И. Тюмасева, Е. И. Богданов, Н. И. Щербак. — СПб. : Питер, 2004.
8. Щербаков А. И. Волевые процессы и свойства личности. Природа и формирование / А. И. Щербаков // Лекции из курса «Основы общей психологии». — Л., 1963.

В статье определена взаимозависимость гражданской ответственности молодежи от такого качества личности, как инициативность, также обоснованы особенности формирования гражданской ответственности молодежи как наиболее перспективной социально-демографической группы в системе деятельности государственных и общественных институтов.

Ключевые слова: гражданская ответственность, инициативность.

In the article interdependence of civil responsibility of young people from such quality of personality as initiation is discussed; also in the article are justified features of formation of civil responsibility between young people, as the most perspective social-demographic group in the system of state and public institutions.

Key words: civil responsibility, initiation.

Кузьменко О. М.,

аспірантка кафедри філософії Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті обґрунтовано необхідність осмислення нової ролі Університету в ХХІ ст. Виокремлено негативні тенденції розвитку вищої університетської освіти. Актуалізовано проблему оптимального поєднання ефективного управління та високого рівня навчальної і дослідницької діяльності.

Ключові слова: ідея університету, криза класичного університету, академічний капіталізм, ант-репренерський напрям в освіті.

У кінці ХХ — на поч. ХХІ ст. відбувається трансформація ідеї університету, уточнення його місця, ролі і соціальних функцій, що залишаються невизначеними. Як зазначає М. Квейк, у період модерну роль університетів як одних з найважливіших інститутів була зрозумілою, але тепер змінилося саме суспільство. Університет у його традиційній модерній формі більше не виступає партнером національної держави [7, 31]. Дослідники, як вітчизняні, так і зарубіжні, констатують кризу університету. Однією з її основних при-

чин стала глобалізація, яка, на думку П. Скота, є, можливо, найбільш суттєвим викликом для університету у його довгій історії, навіть більш серйозним, ніж загроза тоталітаризму [9, 35]. Як результат, захід має проблему втрати цінностей старого типу центру науки, культури, виховання і громадянського впливу, що і дістало назву кризи ідентичності класичного університету.

Український університет, підпадаючи під вплив глобалізаційних чинників, також знаходиться у біфуркаційному стані реформування. Для кризи вітчизняної університетської освіти характерним є її тісний зв'язок з численними суспільними кризами. За таких умов пошук ідентифікації українським університетом здійснюється паралельно з самовизначенням українського суспільства загалом.

Постає питання про нову ідею та інноваційні моделі розвитку для українських університетів, які б забезпечили оптимальне поєднання таких основних функцій сучасного університету, як дослідження, навчання та управління, були б направлені на вирішення різноманітних суспільних протиріч і сприяли переходу до інноваційного розвитку. У контексті глобалізаційних процесів, формування суспільства знань, Болонського процесу актуальним є критичний аналіз тенденцій в університетській освіті з урахуванням як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Адже, як зазначає Я. Пелікан, жоден, навіть найвизначніший університет, не здатен сформулювати ідею університету стосовно самого себе, не вдаючись до переосмислення ідеї університету як такого, й у своїх національних межах, і поза ними [2, 49].

Сучасний університет, на думку як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, переходить до своєї третьої історичної форми існування (перші дві: середньовічний і класичний університети). Для її позначення у науковому обігу зустрічаються такі поняття, як «глобальний університет» (Е. Росс, А. Єрмоленко, С. Пролеєв); «постмодерний» (А. Сміт, Ф. Вебтер), «постісторичний» (Б. Рідінгс), «пост-класичний» (В. Огнев'юк) тощо. Науковці стверджують, що ця нова форма значно відрізняється від попередніх, але всі спроби її характеристики закінчуються питаннями, на які суспільство ще не знайшло відповідей. Наприклад, американські дослідники Дж. Кьюрі та Дж. Ньюсон замислюються: чи чекає на нас небезпека мати університетську практику, повністю продиктовану світом бізнесу? чи будуть університети за цих обставин здатні здійснювати критичні судження щодо суспільства? чи стануть дослідники підприємцями («академічними капіталістами»)? [7, 34]. Ці питання виникли як реакція на такі тенденції у вищій освіті, як корпоратизація, підпорядкування ринку, «академічний капіталізм», коли діяльність університету направлена лише на швидку, дешеву й ефективну підготовку спеціалістів [7, 33].

Термін «академічний капіталізм» був введений у науковий обіг американськими науковцями Ш. Слофтер і Л. Леслі у 1997. Ш. Слофтер разом з іншим дослідником Г. Родсом, досліджуючи цей феномен, провели опитування 135 деканів факультетів в 11 університетах. У своїй науковій праці [6] вони наводять фрагменти розмов з двома деканами, що представляли один університет. Перший з них очолював факультет впродовж майже 10 років. Його одяг підтверджував статус «класичного вченого»: обдерте, прим'яте, більше на розмір пальто, сорочка без краватки... Цей неохайний професор порушував серйозні питання, наголошував на тому, що університет має випускати різносторонніх особистостей, які навчилися мислити. Він відкрито не погоджувався з факультетами, що обрали антрепренерський напрям. Головним для нього була якість освіти, а не прибуток, адже, на його думку, на університеті лежить важлива ліберальна освітня місія. Другий декан був запрошений в університет нещодавно з іншого навчального закладу, який мав тісні стосунки з бізнесом. Бездоганно одягнутий, впевнений у собі, він намагався окреслити переваги антрепренерського напрямку, розповідав про діяльність кількох осередків, які пов'язували його факультет з індустрією, а також рекламував привабливі програми і курси, головна мета яких залучити якнайбільшу кількість студентів.

Ш. Слофтер і Г. Родс у своїй роботі констатують, що провідна ідея різноманітних нововведень у дусі «академічного капіталізму» — зробити процес отримання вищої освіти більш зручним для «середнього класу», тобто, для тих, хто може заплатити. Наприклад, зростання інвестицій у дистанційну вищу освіту вони пояснюють не бажанням зробити навчання доступним для людей з обмеженими здібностями чи тих, у кого низький прибуток. Розроблені програми за дистанційною формою розраховані, перш за все, на тих, хто вже працює, в основному у сфері бізнесу, вже є успішним і хоче отримати нові кваліфікації — швидко й ефективно.

Є. Пінчук спробував виокремити основні риси «академічного капіталізму», серед них:

- деформація моделей університетської професійної діяльності;
- профілювання студента як клієнта; акцент на ефективність у підготовці;
- використання більш дешевого і менш принципового персоналу (зміна профілю викладача або, як кажуть, поява педагога «низької фортеці» — за аналогією з низькокалорійними продуктами);
- зниження відповідальності за наукову достовірність результатів досліджень, передусім, за рахунок обслуговування корпоративних інтересів;
- перерозподіл ресурсів на користь прикладних наук, послаблення уваги до фундаментальних досліджень;

- виникнення «університету-підприємства», моделі супермаркету;
- виникнення нового типу академічного керівника-підприємця;
- згорання академічних свобод;
- зменшення ролі держави, зниження урядових витрат на одного студента; зростання ролі приватних та інших джерел доходів університету тощо [3, 241–242].

Якщо для Сполучених Штатів ці наростаючі тенденції не є чимось новим, то в інших країнах, таких як Австралія, Канада і Великобританія, академічний капіталізм з'явився порівняно нещодавно, приблизно 10 років тому, хоча, звичайно, вчені-антрепренери існували значно довше. На сьогоднішній день окреслені тенденції характеризують вищу освіту практично всіх країн, що входять до Організації економічної кооперації і розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development) і поширюються у центральній і східній Європі [8].

Ці тенденції спонукають до осмислення феномену сучасного університету, який, безперечно, перебуває у трансформаційному періоді, а також до рефлексії над ідеєю університету у її класичному трактуванні. Б. Рідінгс у своїй книзі «Університет у руїнах» радить перечитати В. фон Гумбольдта, Ф. Шиллера, Ф. Шлейєрмахера, Й. Фіхте і І. Канта хоча б тому, що більшість сучасних рецептів подолання університетської кризи повторюють рекомендації В. фон Гумбольдта чи Дж. Ньюмена; віра в їх ефективність базується лише на незнанні основних текстів з історії цієї інституції [5, 62].

У сучасному науковому дискурсі про університет можна простежити дві крайні позиції: своєрідний «take back» («повернення») до класичної ідеї та заперечення необхідності існування університету як інституції. Дуже вдало охарактеризував ці точки зору С. Фулер: «Перша полягає у тому, що університет має зробити неможливе, а саме подолати численні гріхи цивілізації... Інша, більш терпима точка зору, наголошує на тому, що університет як установа, що існує вже років 900, застарів за своєю ідеєю і на даний момент бере на себе занадто багато функцій, кожна з яких була б виконана краще окремими інституціями». Далі, констатуючи взаємозв'язок кризи університету із загальною системною кризою, дослідник зазначає: «Про ще дві інституції того ж гатунку, а саме, про церкву та державу, в наші часи судять так само. Так що університет опинився принаймні у гарному товаристві!» [4, 195].

То ж, яким має бути сучасний університет, які функції він має виконувати і заради чого існувати? У ХХІ ст. ілюзорним видається повне повернення до його класичної ідеї, у той же час занадто песимістичними є твердження щодо нездатності університету піднятися «з руїн». Реалії сьогодення вимагають пошуку нових інноваційних моделей університету, які б забезпечили ефективне виконання його основних функцій. Б. Рідінгс зазначає: «Три функції, що все ще здійснюються сучасним університетом — це дослідницька, освітня й адміністративна. Остання з них, звичайно, найбільш швидко захоплює наявні ресурси. І я впевнений, що її експансія є показником розірвання німецького ідеалістичного контракту між дослідженням і навчанням [5, 125]. Адміністративна, або управлінська функція, справді стає надзвичайно важливою в умовах постіндустріального суспільства. Щороку дебати навколо бюджету вищої освіти в різних країнах доводять світові, що університет слід включити в каталог великих індустрій промисловості будь-якого сучасного суспільства. Адже його доходи та витрати становлять істотний відсоток в економіці країни чи Штату, а отже, він посідає важливе місце у секторі послуг [2, 126].

Не викликає сумнівів, що сучасний університет вимагає умілого управління. При цьому потрібно шукати такі моделі, за яких дослідницька і навчальна функції могли б реалізуватися у повній мірі. Як зазначає Я. Пелікан, найуспішнішими керівниками сучасних університетів були ті, хто прийшов туди від «справи» (business) викладання й дослідження, але згодом навчився управляти університетом як «бізнесом», проте не був ним поглинутий [2, 126–127]. Проблема оптимального поєднання ефективного управління та високого рівня навчальної і дослідницької діяльності є надзвичайно актуальною для українського університету. Прогресивним видається пропозиція В. О. Огнев'юка щодо розмежування адміністративно-розпорядчих та науково-методичних функцій. На його думку, ректор університету має очолювати ректорат як орган управління персоналом, ресурсами та зовнішніми взаємовідносинами, а на чолі Вченої ради університету має стояти найбільш відомий серед наукового співтовариства університету учений [1, 9–10]. Повна реалізація зазначених функцій за такого розподілу обов'язків можлива лише при впровадженні нової стратегії в управлінні — лідерства, адже, як застерігає сам науковець, за відсутності координації така схема може вносити елементи дезорганізації.

Відтак, сучасний університет має відповісти на численні виклики суспільства, бути здатним активно функціонувати на ринку освітніх послуг, зберігаючи при цьому свою сутність. Можна погодитися з думками тих дослідників, які стверджують, що найбільша перешкода на шляху позитивного розвитку сучасного університету — це не брак матеріальних ресурсів, не режими, що обмежують розвиток, не втягнення вищої освіти у ринкові стосунки чи наявні загрози академічній сутності. Все це справді важливо, але головне — це наші уявлення, енергія і наша мужність щось змінити, щоб продовжувати рухатися вперед.

ЛІТЕРАТУРА

1. Огнев'юк В. О. Криза — момент істини для університетської освіти / В. О. Огнев'юк // Науково-практичне видання «Вища школа». — 2009. — № 11. — С. 5–17.
2. Пелікан Я. Ідея Університету : пер. з англ. / Я. Пелікан. — К. : Дух і літера, 2009. — 306 с.
3. Пінчук Є. Філософський аналіз тенденцій капіталізації вищої освіти в Україні та світі / Є. Пінчук // Філософія освіти. — 2008. — 1-2 (7). — С. 241–253.
4. Фулер С. Що робить університет унікальним? Оновлення ідеалу для доби підприємництва. Університетська автономія. Спеціальний випуск : зб. наук. статей / С. Фулер ; упоряд.: С. Квіт, Г. Касьянов, Т. Ярошенко, К. Сігов, Л. Фінберг ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія» // Дух і літера. — 2009. — № 19. — С. 195–221.
5. *Readings Bill*. The University in Ruins. Harvard University Press. 1996. — p. 238.
6. *Rhoades Gary, Slaughter Sheila*. Academic Capitalism in the New Economy: Challenges and Choices. — American Academic. — 2004. — С. 37–60.
7. *Kweik Marek*. Globalization and Higher Education Higher Education in Europe, Vol. XXVI, No. 1, 2001. — 31.
8. *Leslie L. Larry, Oaxaca L. Ronald, Rhoades Gary*. Technology Transfer and Academic Capitalism [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aaas.org/spp/rd/ch23.pdf>. — Назва з екрану.
9. *Scott P*. Globalization and the University, *CRE—Action* 115 (1999). — P. 35.

В статье обосновано необходимость осмыслить новую роль Университета в XXI в. Выделены негативные тенденции развития высшего университетского образования. Актуализирована проблема оптимального сочетания эффективного управления и высокого уровня учебной и исследовательской деятельности.

Ключевые слова: идея университета, кризис классического университета, академический капитализм, антрепренерское направление в образовании.

In the article the necessity to comprehend the new role of the University in the XXI century is substantiated. The negative tendencies of the development of higher university education are singled out. The problem of the optimal combination of the effective administration and high level of the educational and research functions is made urgent.

Key words: the idea of the university, the crisis of the university, the academic capitalism, educational entrepreneurialism.

Марченко О. В.,

докторант кафедри філософії Харківського педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, кандидат педагогічних наук

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

На основі теоретико-методологічних узагальнень простору як цілісного феномену буття здійснено філософське обґрунтування категорії освітнього простору та дотичних до неї понять. Доведено, що просторова проблематика має міждисциплінарний характер, а наукові розвідки у цьому напрямі є важливою складовою філософсько-педагогічного знання.

Ключові слова: освітній простір, соціальний простір, фізичний простір.

Останнім часом в освітньо-філософському дискурсі все більшого поширення набуває поняття «освітній простір», що органічно вписується у систему інших уявлень філософії освіти та педагогіки, які асоціюються з локалізацією освітніх послуг та освітньою інфраструктурою суспільства. Проте порівняно із ними «освітній простір» належить до числа найбільш загальних і абстрактних концептів філософії освіти, і є, на жаль, поки що найменш дослідженим із них.

Зростання інтересу до категорії освітнього простору засвідчують праці В. Андрущенка, Б. Гершунського, С. Клепка, В. Кременя, М. Култаєвої, В. Лутая, Ф. Михайлова, І. Предборської, І. Прокопенка, І. Радіонової, В. Розіна, М. Романенка, Л. Семашко, Х. Тхагапсоева та інших. Вітчизняними і зарубіжними дослідниками зроблено суттєві кроки в обґрунтуванні закономірностей і принципів функціонування соціального простору у різних вимірах його структурних одиниць. Водночас неоднозначними все ще залишаються освітньо-філософські інтерпретації просторовості, зокрема розуміння простору освіти.